

Leszek Kukulski

Corrigenda do "Utworów zebranych" Jana Andrzeja Morsztyna

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 65/2, 201-208

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

II. M A T E R I A Ł Y I N O T A T K I

Pamiętnik Literacki LXV, 1974, z. 2

LESZEK KUKULSKI

CORRIGENDA DO „UTWORÓW ZEBRANYCH” JANA ANDRZEJA MORSZTYNA

W ciągu trzech lat, które minęły od czasu ukończenia pracy nad przygotowaniem do druku *Utworów zebranych* Jana Andrzeja Morsztyna¹, marginesy mojego egzemplarza edycji pokryły się pewną liczbą korektur. Nieprędko dojdzie do nowego wydania, sądzą przeto, że korektury te warto już teraz użytkownikom edycji udostępnić.

Nota biograficzna. Data urodzenia poety — 24 czerwca 1621 — została ustalona dzięki odkryciu przez Karolinę Targosz horoskopu Morsztyna w papierach Izmaela Boulliau²; liczba 18, którą poeta postawił przy swoim nazwisku, wpisując się 23 lipca 1638 do albumu studentów uniwersytetu w Lejden, nie oznacza więc, jak przypuszczałem, osiemnastu lat, lecz osiemnasty rok życia.

Miejsce urodzenia horoskop podaje ogólnikowo: w pobliżu Krakowa („*in vicinia Cracoviae*”), ale mimo to jasne jest, że Morsztyn nie urodził się, jak dotychczas przyjmowano, w Chorzelowie. Fakt rezydowania rodziców poety w Chorzelowie został zresztą potwierdzony dopiero

---

¹ J. A. Morsztyn, *Utwory zebrane*. Opracował L. Kukulski. Warszawa 1971. W lokalizacjach skrótowych edycja ta oznaczana będzie tu symbolem UZ (liczba po nim wskazuje stronicę); z tejże edycji przejęto skróty odnoszące się do jej działów: Dub., Lut. itp.

² K. Targosz, *Polsko-francuskie powiązania teatralne w XVII w.* „Pamiętnik Teatralny” 1971, z. 1, s. 38. Przy okazji trzeba sprostować nieścisłość, jaka wkradła się do tego artykułu na s. 16 (przyp. 34): nie jest mianowicie prawdą, jakoby Des Noyers wymienił nazwisko J. A. Morsztyna na liście znacniejszych członków orszaku polskich posłów przybyłych w 1645 r. po Ludwikę Marię do Paryża. Podobnie jak inne źródła (zob. UZ XXXIV, przyp. 72), również i on (według kopii w rękopisie Bibl. Czartoryskich, sygn. 1970/IV, s. 15) wymienił tylko jakiegoś Morsztyna (Morsztin), bez imienia, wśród Polaków uczestniczących w uroczystościach, ale niekoniecznie przybyłych w orszaku poselskim.

w r. 1646³: nie jest wiadome, kiedy posiadłość ta znalazła się w ich rękach i kiedy w niej osiedli. Ojciec poety był przez dłuższy czas oficjalistą na zamku w Wiśniczu. Z opisu wiśnickiego dworu za czasów Stanisława Lubomirskiego (czyli w latach 1615—1649) dowiadujemy się, że „prezydent pokojowych był Jego Mość Pan Morsztyn, potym podczaszy sendomirski, który długo dosyć prezydował”⁴; była to grupa około dwudziestu młodych ludzi pochodzenia szlacheckiego, nad którymi sprawował pieczę. Nie wiadomo dokładnie, kiedy tę funkcję objął, stało się to w każdym razie przed r. 1620, gdyż znany jest dokument z datą 19 stycznia 1620, stwierdzający, iż ojciec poety otrzymał tego dnia od Lubomirskiego 2500 florenów na zakup wina i ponad 3000 florenów na wydatki związane z prowadzeniem dworu⁵. W roku 1620 przebywał więc już stale na dworze w Wiśniczu, wypada przeto przyjąć, że tu właśnie przyszedł na świat i że na zamku w Wiśniczu spędził najwcześniejsze lata swego życia. Późniejsze świadectwo Cailleta, który informował Kondeusza, iż Morsztyn wychował się w domu Lubomirskich⁶, trzeba brać jak najbardziej dosłownie.

K a n o n t e k s t ó w. Dwa wiersze, wprowadzone do *Utworów zebranych* z rękopisu Biblioteki Czartoryskich, sygn. 1888 (określanego w UZ skrótem C), nie wyszły, jak się okazuje, spod pióra Morsztyna.

Pierwszym z nich jest *Ad Mercurium* („Jowiszów sprawco, pośle skrzydłonogi...”, Róż. 1, UZ 345). Jest to wiersz Jana Smolika. Znaleźć go można w rękopisie Biblioteki Raczyńskich, sygn. 606, na s. 46; autorstwo Smolika nie ulega najmniejszej wątpliwości. Roman Pollak wprowadził *Ad Mercurium* do swojej edycji *Wierszy różnych Smolika*⁷.

Drugim wierszem jest *Alegoria o przypadku posła, niejakiego Komuniaki z powiatu wołkowyskiego, który w poselskiej izbie zasnąwszy, spadł z krzesła i piernął* („Była rada w ojczyźnie, jak rzeczy prowadzić...”, Dub. 6, UZ 363). Chodzi tu o fakt autentyczny, który wydarzył się pod-

³ S. Oświęcim, *Diariusz 1643—1651*. Wydał W. Czermak. Kraków 1907, s. 173 (11 XI 1646).

⁴ *Dwór, wspaniałość, powaga i rządy [...] Stanisława hrabi na Wiśniczu i Jarosławiu Lubomirskiego [...] na wieczną pamięć przez Stanisława Czernieckiego, podstolego żytomirskiego, światu pokazany roku 1697*. B. m., s. 5—6.

⁵ J. Długosz, *Mecenat kulturalny i dwór Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego*. Wrocław 1972, s. 90—91. Dodać trzeba, że ojciec poety kilka lat wcześniej zapisany był na uniwersytet w Padwie (6 IV 1613, zob. *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim. (1592—1745)*. Wydał H. Barycz. Wrocław 1972).

⁶ Caillet do Kondeusza, Warszawa, 10 IX 1661. Bibl. Ossolineum, rkps 2981/II, s. 297.

⁷ J. Smolik, *Wiersze różne*. Wydał R. Pollak. Warszawa 1935, s. 64.

czas sejmu warszawskiego, obradującego od 12 września do 24 listopada 1627. W zachowanym diariuszu sejmowym czytamy pod datą 18 listopada, co następuje:

A w tym poseł z powiatu wołkowyskiego, niejaki Komuniaka, zdrzymawszy się,

spadł z ławki w koło, prosto na czoło,
brzęknął o ziemię, stłukł sobie ciemię
i siadłszy szachem z wielkim swym strachem
nabawił śmiechu wszystkiego cechu.

Co łotrowie zaraz takimi wierszami celebrowali:

Gdy wołkowyski poseł z głębszej Litwy .
Usłyszał dyskurs, który koło bitwy
Z Gustawem się wszczął o zawarcie ziemie,
Piardł spadłszy z ławki i stłukł sobie ciemię.

ALIUD

Słyszac tak bliski ojczyzny upadek
Spadł z ławki Litwin i stłukł sobie zadek⁸.

W czasie kiedy zarówno powyższe rymowanki jak i tekst *Alegorii* zostały napisane, Morsztyn liczył sobie sześć lat życia, autorstwa *Alegorii* przyznać mu więc nie można.

Skoro *Ad Mercurium* i *Alegoria* nie są wierszami Morsztyna, to powstaje pytanie, czy wśród tekstów wprowadzonych do *Utworów zebranych* z tegoż rękopisu Biblioteki Czartoryskich także i inne wiersze nie są tekstami cudzymi oraz czy istnieje jakiś sposób, który pozwoliłby to wykryć.

Sposobu niezawodnego nie ma, ale cała sprawa nie jest bynajmniej aż tak beznadziejna, jak by się na pierwszy rzut oka mogło wydawać. Kopista rękopisu Biblioteki Czartoryskich zasadniczo przepisywał wiersze Morsztyna, a teksty inne znalazły się w jego kopii zapewne wskutek jakichś niedopatrzeń. Jeżeli było tak istotnie, to wolno przypuścić, że owe teksty cudze najpewniej skupione są razem, a nie rozsiane po różnych miejscach. Na k. 124—157 rękopisu (zob. UZ 660) znajdują się 92 teksty. Kolejno następują po sobie:

(32 wiersze Morsztyna)

Dub. 1—3, *Ad Mercurium*, Dub. 4—5, Róż. 2

(11 wierszy Morsztyna)

Alegoria, Lut. 19—19a, Dub. 7, Lut. 173, 53, 18,

Róż. 4—6, Lut. 31, Róż. 7—9, Lut. 21, Róż. 10

(26 wierszy Morsztyna)

⁸ Bibl. Jagiellońska, rkps 102, s. 957.

W wydzielonych dwóch grupach mamy łącznie 23 wiersze. Tylko o 7 powiedzieć można, że z pewnością należą do Morsztyna, znamy je bowiem z *Lutni*. Niewątpliwie cudzego pióra są 2 (*Ad Mercurium* i *Alegoria*), 6 zaś figuruje w *Utworach zebranych* jako *Dubia* (Dub. 1—5 i Dub. 7). Pozostałych 8 tekstów w *Utworach zebranych* znaleźć można wśród *Wierszy różnych* jako Róż. 2 oraz Róż. 4—10 (UZ 347—349). Najprawdopodobniej nie są to utwory Morsztyna. Ich właściwe miejsce jest wśród *Dubiów*.

Teksty mylnie przypisywane Morsztynowi. Listę wierszy błędnie przypisywanych Morsztynowi (UZ 687—693) poszerzyć trzeba o dwie dalsze pozycje:

61. *Recepta* („Jedna pani nadobna pytała doktora...”)
62. *O miłości* („I tak ci nasze żądze zawiązano...”)

Oba te epigramy widnieją pod nazwiskiem Morsztyna w *Czterech wiekach fraszki polskiej*, opracowanych przez Juliana Tuwima (Warszawa 1935); towarzyszy im tam następujący komentarz wydawcy: „Fraszki 229—239 (z rękopisu) zawdzięczam uprzejmości p. Wiktora Weintrauba, który przygotowuje do druku pełny zbiór wierszy Morsztyna”. Spośród 11 fraszek, których ten komentarz dotyczy, 9 znalazło się w *Utworach zebranych*; 2 pozostałe, nry 229 i 235, nie są wierszami Morsztyna.

Nr 229 jest, podobnie jak wiersz Morsztyna *Nieglupia* (Lut. 139, UZ 91), tłumaczeniem epigramu L. Della Croce *De Ersilia*, toteż jego miejsce — wśród przekładów przytoczonych w komentarzu do *Nieglupiej* (UZ 806—807), nie jest to bowiem przekład Morsztyna.

Nr 235 brzmi w pełnym tekście:

I tak ci nasze żądze zawiązano,
Zaledwie że nas wałaszyć nie dano.
Mniszki nie pytaj, Boże racz zachować,
Krewnej nie ruszaj. A kogóż miłować?

Jest to nieco przestylizowany fragment *Lekcji Kupidynowych* Kacpra Twardowskiego:

Krewnej dać pokój, Boże racz zachować,
Mniszki nie pytaj — a kogóż miłować?
Próżnych białychgłów, i tych zakazano,
Ledwo wałaszyć co wždy nas nie dano⁹.

⁹ K. Twardowski, *Lekcje Kupidynowe*, Lekcja XVII — według układu L. Kamykowskiego (*Kasper Twardowski. Studium z epoki baroku*. Kraków 1939, s. 9—10). Tekst w Bibl. Czartoryskich, rkps 1888, k. 25; również w *Dodatkach do J. T. Trembeckiego Wirydarza poetyckiego* (wydał A. Brückner. T. 2. Lwów 1911, s. 381), gdzie zaczerpnięty z nie istniejącego już dziś rkpsu Bibl. Kra-

Nie uwzględnione źródła tekstów. Wyliczam tu najpierw dwa przekazy, które pozwalają wprowadzić do tekstów w *Utworach zebranych* drobne emendacje, a następnie przekazy o znaczeniu wyłącznie bibliograficznym.

1. Kopiarz z XVII w. (obecnie w Bibliotece Jagiellońskiej), wyzyskany przez K. Badeckiego, zawiera pieśń Morsztyna *Na sen* (Pn. 5, UZ 280) pod odmiennym tytułem — *Corant francuski*, i z odmiennym czterowierszem początkowym, brzmiącym:

Sen mi każdej nocy
Przywodzi na oczy
Obraz smętny mej panny kochanej
Od złych bogiń w ciemny grób wegnanej¹⁰.

Poczynając od w. 5 („Słońce zazdrościwe [...]”) obie wersje są ze sobą zgodne. W jednym wypadku tekst Badeckiego jest poprawniejszy od tekstu *Utworów zebranych*: w w. 19 należy czytać: „Za weściem słońca” (nie: „Za cieniem słońca”).

2. Rękopis Biblioteki Czartoryskich, sygn. 783, ma na k. 202—203 wiersz Morsztyna *Do panny* (Er. 31, UZ 262), pt. [*Pieśń*] *Alia*. W dwóch miejscach przekaz ten jest poprawniejszy od wersji *Utworów zebranych*: w w. 9 należy czytać: „pędzła niebieskiego” (nie: „pędzła przedniejszego”), a w w. 12: „serc ludzkich ochoto” (nie: „serc ciężka ochoto”). — W tymże rękopisie na k. 205 są odpisy czterech innych wierszy Morsztyna, ze zmienionymi tytułami: Lut. 45 (*Białość*), Lut. 46 (*Niewola*), Lut. 74 (*Twardość*) i Lut. 106 (*Srogość*).

3. Rękopis Centralnej Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. B₃ — 261 (dostępny w postaci mikrofilmu w Bibliotece IBL), zawiera teksty Morsztyna na s. 334 (Kan. 27, w. 5—46), s. 339—342 (Lut. 194, 111, 129 oraz wiersz dedykacyjny, wykaz postaci i początkowe 86 wersów *Prologu* „komedii pasterskiej” *Amintas* we wcześniejszej wersji tekstu) i s. 347 (Lut. 89, 48, 73 oraz Lut. 85, w. 1—2).

4. Rękopis Biblioteki Narodowej, sygn. IV. 3092, ma na k. 101—102 *Serenadę północną* (Ul. 7, UZ 336) w brzmieniu zgodnym z tekstem *Utworów zebranych* (z wyjątkiem w. 5—8, których w rękopisie brak).

5. W *Wirydarzu poetyckim* J. T. Trembeckiego (wyd. A. Brücknera, t. 2, s. 305, nr 844) znajduje się sześciowersowy tekst pt. *Fragment*. Jest to fragment *Nadgrobnika* [...] *Otwinowskiemu*, mianowicie w. 13—18 (UZ 127).

sińskich. — W Bibl. Czartoryskich, rkps 783, k. 268, jest jeszcze inny wiersz, także odtwarzający ten sam fragment *Lekcji Kupidynowych*: „*Quid liceat dum cuncta negantur...*” („Panien nie trzeba w ich panieństwie tykać...”).

¹⁰ K. Badecki, *Z badań nad literaturą mieszczańsko-ludową XVII wieku*. „Pamiętnik Literacki” 1951, z. 1, s. 230—231.

Przypisy. Dopełnienia i sprostowania podają w kolejności stronic *Utworów zebranych*.

UZ 720, w. 6—8 od góry. Do zestawienia wersyfikacyjnego zakradł się błąd; należy je poprawić następująco:

abab abab cdc dcd — Lut. 168
 cde cde — Lut. 174
 edc — Lut. 173
 a'bab baba cdc dcd — Lut. 178

UZ 743, Lut. 19a, przyp. do w. 17. Paetus, który utonął w morzu, był przyjacielem Propercjusza (poświęcona mu jest jedna z elegii, III, 7).

UZ 772, Lut. 66, w przyp. do w. 55 winno być: Trevignano (nie: Trevi).

UZ 799, Lut. 113, przyp. do w. 11—13. Solfatara di Pozzuoli jest kraterem czasowo nieczynnego wulkanu na zachód od Neapolu; rzekomy grób Wergiliusza znajduje się u wejścia do Grotta Vecchia (wspomnianej w Lut. 66, w. 81), przy drodze z Neapolu do Puteoli (dziś Pozzuoli) u podnóża Posilipo; grób Sannazara jest w kościele S. Maria del Parto w Mergellinie ¹¹.

UZ 857, Kan. 11. Omyłkowo opuszczona została jedna z odmian tekstu: 125 „Dlatego cię *tam, Filido*, prowadzę” (P).

UZ 861, Kan. 15, przyp. do w. 54. Zwrot „będą w brzuchu żacy” staje się jasny w świetle przysłowia odnotowanego w *Nowej księdze przysłów polskich* s. v. „Szkoła”. Znajdujemy je we *Fraszkiach Sowizrzała nowego* Jana z Kijan (Kraków 1614):

PRZYPOWIEŚĆ: PEŁNA SZKOŁA ŻAKÓW

Jedna pani, przy stole gdy ją częstowano,
 Chciała dwornie powiedzieć, jak z dawna mawiano:
 Już pełna szkoła żaków, to jest: jadłam siła;
 Rzekła: pełen brzuch żaków, bo się omyliła ¹².

UZ 969, *Amintas*, akt IV, przyp. do w. 125—126. Sens tych wersów jest następujący: nie życzył sobie, żebyś była sprawczynią jego śmierci i chlubiła się tym czynem. W oryginale: „*forse t'incresce che a te tolga la gloria di quest'atto*” („może żałujesz, iż cię pozbawił sławy z tego czynu”). W tekście przekładu jest omyłka, należy czytać: „Że-ć [s]wojej” (nie: „Że-ć twojej”).

Rejestr za p o z y c z e ń. Podana tu uzupełniająca lista źródeł bynajmniej rejestru zapożyczeń nie wyczerpuje. Wiele wierszy nadal czeka na wykrycie swoich wzorów.

¹¹ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*. Wrocław 1965, s. 119—121.

¹² *Polska fraszka mieszczańska*. Wydał K. B ad e c k i. Kraków 1948, s. 164.

Lut. 40: *Apoftegma*. Z tego samego, zapewne neolacińskiego źródła, co i Morsztyn, Mellin de Saint-Gelais zaczerpnął swój epigram *D'un moyne* („*Un moyne estoit près d'une dame assis...*”) ¹³.

Lut. 48: *Porada*. Wzorem jest Ioannes Iovianus Pontanus (Giovanni Pontano, 1426—1503), *De Stella* („*Exhausit pharetram Veneris puer, at Venus ignes...*”) ¹⁴.

Lut. 57: *Votum z Seneki*. Wersy 1—16 są przekładem fragmentu drugiego wystąpienia Chóru mieszkańców Micen w dramacie Seneki *Thyestes* („*Stet quicumque volet potens...*”, w. 391—403).

Lut. 74: *Do panny*. Wzorem jest Adrianus Scorelius (Adriaan Schoorl, *Poemata*. Antwerpia 1566), *Ad amicam* („*Dura est quae tendit radicem ad Tartara quercus...*”, HA 176) ¹⁵. Scorelius z kolei oparł się na epigramie Angeriana.

Lut. 79: *Dwiema siostrami*. Lut. 198: *Bogactwo*. Lut. 199: *Odjazd*. Teksty łacińskie, na których wzorowane są te 3 epigramy, nie wyszły spod pióra Auzoniusza. Ich autorem jest Georgius Alexandrinus (Giorgio Merula, ok. 1424—1494), współwydawca Auzoniusza (Mediolan 1490); szereg jego epigramów włączonych zostało omyłkowo do dwóch edycji Auzoniusza, sporządzonych po jego śmierci (1496 i 1499), i przez długi czas uchodziło za teksty rzymskiego poety — tym łatwiej, że poza tym pod nazwiskiem Meruli nigdy nie były drukowane ¹⁶.

Lut. 82: *Ad Marcum*. Jest to makaroniczna parafraza ody Horacego (*Carm.* IV, 11) ¹⁷.

Lut. 85: *Do Jagnieszki*. Jest to parafraza epigramu Toscana *Ad Naeviam* („*Quale nitet sudus depulsis nubibus aer...*”, HA 273).

Lut. 90: *Różnica*. Wzorem jest Ioannes Posthius (Johannes Post, 1537—1597), *In Blandinam* („*Cor tibi frigidius glacie est, durissima virgo...*”, HA 93).

Lut. 106: *Do Jagi*. Wzorem jest Adrianus Scorelius, *Ad Galateam* („*Saeva fuit dextra quae concidit Herculis hydra...*”, HA 175).

Lut. 110: *Szczerzość*. Jest to przekład epigramu Owena *In Pontiam* („*In mare comutos iacendos Pontius inquit, / Pontia respondit: Disce nartari prius*”, *Epigr.* I, 63).

¹³ M. de Saint-Gelais, *Oeuvres complètes*. Éd. P. Blanchemain. T. 1. Paris 1873, s. 276. Nowszej edycji brak.

¹⁴ *Delitiae C Italarum poetarum*. Collectore R. Ghero. Cz. 2. B. m. 1608, s. 477.

¹⁵ *Veneres Blyenburgicae, sive Hortus Amoris*. Ed. D. Blyenburg. Dordrecht 1600. Toż z nową kartą tytułową: *Apicula Batava, sive Horti Amoris melleficium*. Amsterdam 1613. Cytowane w skrócie jako HA.

¹⁶ R. Peiper, *Die handschriftliche Ueberlieferung des Ausonius*. „*Jahrbücher für Classische Philologie*”, Supplement XI (1880), s. 226—256.

¹⁷ W. Ogrodziński, *Polskie przekłady Horacego*. Kraków 1935, s. 35.

Lut. 117: *Śmiech i płacz*. Wzorem jest Hippolytus Capilupus (Ippolito Capilupi, 1511—1579), *Ad Galateam* („*Cum rides, mea vita, nitent ceu sidera ocelli...*”, HA 256).

Lut. 136: *Żart do panny*. Wzorem jest Ioannes Girardus (Jean Girard, 1518—1586), *Puellae allegoricum telum* („*Puella saxis durior...*”, HA 73).

Er. 37: *Do Jagi*. Wzorem jest Altilius (Gabriele Altilio, ok. 1440—1501), *De amica sua* („*Hanc faciem, et niveae tam rarum frontis honorem...*”, HA 260).

Fr. 21: *Babie*. Fr. 22: *Albo tak*. Obie te fraszki parafrazują epigram Marcjalisa („*Cum sis ipsa domi mediaque ornere Subura...*”, *Epigr.* IX, 37).